

УДК 94(477)«1917/1921»:327.8:329.15
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/97-1-5>

Остан ДЕНИСЕНКО,
orcid.org/0009-0006-7712-1865
аспірант кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) *ostap.denysenko8@gmail.com*

ДІЯЛЬНІСТЬ БІЛЬШОВИКІВ У ЛІКВІДАЦІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ МІСІЙ УНР

У статті здійснюється дослідження діяльності більшовиків щодо ліквідації дипломатичних представництв УНР закордоном. Після повного захоплення України та встановлення комуністичного уряду, більшовики шукали шляхів для визнання незалежного статусу УСРР, який у багатьох випадках піддавався сумнівам у Європі. Одним з таких способів стало створення дипломатичних представництв УСРР закордоном. Були створені представництва у Чехословаччині, Австрії, Польщі та Німеччині. Проте, на території цих країн діяли дипломатичні представництва УНР, це ускладнювало процес лобіювання визнання УСРР, як незалежної держави. Для цього представництва УСРР, згідно настанов голови Міністерства закордонних справ Чічеріна, самостійно займалися питання ліквідації цих представництв. Вони це робили самостійно, для того, що не виникали питання щодо статусу УСРР, адже будь-які спроби втрутитись РСРФСР на пряму підважили б спроби представників Харкова переконати уряди приймаючих країн здійснити ліквідацію. У деяких країнах, як Австрія, це був легкий процес, оскільки очільник дипломатичної місії УНР був слабким дипломатом, який не міг протистояти більшовикам. У інших, таких як Німеччина, дипломати УНР були сильнішими та навіть мали посольство у Берліні та консульство у Мюнхені. Проте, економічна та міжнародна ситуація Веймарської республіки, змусила уряд Німеччини шукати порозуміння та співпраці з більшовицькою Росією, що допомогло більшовикам позбутися дипломатів УНР. Схожа ситуація виникла і у Чехословаччині, де уряд не горів бажанням визнавати лише представництво УСРР, але економічні інтереси Праги посприяли більшовикам цього добитися. Іншою вийшла ситуація у Польщі, яка стала прихистком для уряд УНР в екзилі, перші кілька років після підписання Ризького мирного договору, інституції УНР ліквідовувалися, але після перевороту у 1926 році це припинилося, а сама Польща була домом для президента УНР Лівитського до 1945 року.

Ключові слова: дипломатія, більшовизм, Німеччина, Польща, Чехословаччина, Австрія, дипломатичні представництва, торгівля.

Ostap DENYSENKO,
orcid.org/0009-0006-7712-1865
Postgraduate student at the Mykhailo Hrushevskyy Department of Modern History of Ukraine
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) *ostap.denysenko8@gmail.com*

THE ACTIVITIES OF THE BOLSHEVIKS IN THE CLOSURE OF THE UPR'S DIPLOMATIC MISSIONS

This article examines the Bolsheviks' efforts to dismantle the diplomatic missions of the Ukrainian People's Republic (UPR) abroad. After the complete occupation of Ukraine and the establishment of a communist government, the Bolsheviks sought ways to secure recognition of the independent status of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (USSR), which was often questioned in Europe. One such method was the establishment of diplomatic missions of the USSR abroad. Representative offices were established in Czechoslovakia, Austria, Poland, and Germany. However, diplomatic missions of the UPR were already operating in these countries, which complicated the process of lobbying for the recognition of the Ukrainian SSR as an independent state. To achieve this, the USSR missions, in accordance with instructions from Chicherin, the head of the Ministry of Foreign Affairs, independently handled the liquidation of these missions. They did this on their own to avoid raising questions about the status of the Ukrainian SSR, since any attempts by the RSFSR to intervene directly would have undermined the efforts of the Kharkiv representatives to persuade the governments of the host countries to carry out the liquidation. In some countries, such as Austria, this was an easy process, as the head of the UPR diplomatic mission was a weak diplomat who could not stand in the way of the Bolsheviks. In other countries, such as Germany, the UPR diplomats were more influential and even maintained an embassy in Berlin and a consulate in Munich. However, the economic and international situation of the Weimar Republic forced the German government to seek mutual understanding and cooperation with Bolshevik Russia, which helped the Bolsheviks get rid of the UPR diplomats. A similar situation arose in Czechoslovakia, where the government was not eager to recognize only the USSR's representation, but Prague's economic interests helped the Bolsheviks achieve this. The situation was different in Poland, which became a refuge for the Ukrainian People's Republic government in exile. In the first few years after the signing of the Riga Peace Treaty, the institutions of the Ukrainian People's Republic were being dismantled, but after the coup in 1926, this came to a halt, and Poland itself was home to Ukrainian People's Republic President Livytskyi until 1945.

Key words: diplomacy, Bolshevism, Germany, Poland, Czechoslovakia, Austria, diplomatic missions, trade.

Постановка проблеми. Впродовж останніх десятиліть активізувалося вивчення міжнародної діяльності УНР та Української Держави, проте доволі часто поза увагою залишалося дослідження міжнародної діяльності УСРР. Дійсно, Харків не довгий час мав окремий наркомат закордонних справ, проте його коротка діяльність становить значний інтерес, оскільки демонструє, як більшовицький режим переконував світову спільноту визнати власну легітимність та контроль над територією України.

Дипломати УСРР ставили перед собою мету ліквідувати представництва УНР в країнах свого базування, це стосується Австрії, Чехословаччини, Німеччини та Польщі. В цих країнах проживала велика частка українських біженців, тому більшовики хотіла стати єдиними законними дипломатичними представниками України.

Врешті-решт, їм це вдалося. Економічні інтереси вищезазначених країн та слабкість дипломатичного апарату УНР не дала можливість завдати планам більшовиків.

Аналіз досліджень. Про функціонування дипломатичних місій УСРР можна дізнатися з архівів Центрального державного архіву вищих органів влади та Центрального державного архіву громадських об'єднань. М. Горбатюк та О. Жукова опублікували та проаналізували листи представника УСРР в ЧСР Михайла Левицького до Християна Раковського, Статті В. Даниленка та В. Заболотнюк дозволили здійснити аналіз представництва УСРР в Німеччині. Опрацьовані Олександром та Наталією Рубльовими документи щодо відносин Польщі та УСРР дали можливість описати діяльність представництва УСРР в Польщі.

Мета статті – дослідити способи та засоби уряду УСРР щодо ліквідації дипломатичних представництв УНР в Австрії, Німеччині, Польщі та Чехословаччині.

Виклад основного матеріалу. Дипломатичні представники УСРР вбачали ліквідацію дипломатичних місій УНР, як одну зі своїх головних задач. Їхня діяльність передбачала те, що представництва УСРР стануть єдиними дипломатичними представництвами, які будуть визнаватися іноземними урядами. Таким чином вони підвищували рівень легітимності харківського уряду та займалися деморалізацією української еміграції, котрі показували, що влада більшовиків в Україні на довго.

Влада у Москві чітко вважала, що для якнайбільшого успіху представники УСРР повинні діяти цілком самостійно без допомоги представників РСФСР. Міністр закордонних справ Радян-

ської Росії Г. Чичерін писав, що «в питанні про Петлюру доцільно, щоб Україна виступала сама, власними силами, без Москви» (ЦДФЛМУ, ф. 169, оп. 2, од. зб. 878, арк. 317).

Питанням розірвання відносин між дипломатичною місією УНР та урядом Чехословаччини займався Михайло Левицький, який виконував функції представника УСРР в ЧСР. Левицький одразу по приїзді 10 травня 1921 р. розпочав виконання своїх функцій представника (Горбатюк, Жукова, 2012:11). Уряд Чехословаччини бажав встановити торгівельну стосунки з урядом УСРР та вирішити питання репатріації своїх громадян, які ще залишалися на території України. Левицький у своєму листі за 3 червня 1921 р. зазначив, що до угоди з Чехословаччиною додавав умову про не визнання Прагою будь-яких інших українських місій та представництв (Горбатюк, Жукова, 2012:12). Заступник міністра закордонних справ В. Гірса заявив, що Чехословаччина інших представництв не визнавала, хоча обіцяв ще спитатися у голови МЗС Бенеша. Тоді угоду не було підписано через питання репатріації, Левицький послався на те, що він не може нічого підписувати без згоди щодо політичного питання, яке полягало у питаннях нейтралітету Чехословаччини, у випадку війни проти УСРР.

У розпал перемовин трапилася цікава ситуація. На території ЧСР діяла місія УНР, котра видавала паспорти. Левицький поскаржився на рахунок цього міністру закордонних справ Бенешу (ЦДАВО України, ф. 4. оп. 1, спр. 560, арк. 41), котрий відповів, що Левицький також може видавати паспорти, а місія УНР немає державного характеру. Левицький написав, що пожалівся про це комуністичній партії Чехословаччини, яка мала підіймати це питання під час засідання парламенту.

Чехословаччина прагнула швидше підписати угоду з УСРР щодо торгових відносин, та перенести розгляд питань єдиного представництва України на пізніший термін. Таке бажання прискорити розгляд саме економічної угоди було зумовлене, зі спостережень самого Левицького (Горбатюк, Жукова, 2012:29), тим, що західні країни (Велика Британія, США та Німеччина) були зацікавлені у тому, щоб зайти на ринок України, а тому Чехословаччині буде важко з ними конкурувати. В розумінні самого Левицького така ситуація була сприятлива для його місії, адже дозволяла відстоювати свою позицію про визнання тільки більшовицької делегації, як єдиного представництва України та домогтися ліквідації представництв УНР.

У середині серпня 1921 р. Левицький повідомив, що в угоді з Чехословаччиною з'явився пункт про те, що Прага не буде визнавати інших офіційних місій чи представництв з дня підписання угоди (Горбатюк, Жукова, 2012:25).

Вже у листі за 3 вересня 1921 р. Левицький повідомив, що досягнув поставленої мети і МЗС Чехословаччини повідомило, що місія УНР ліквідується (Горбатюк, Жукова, 2012:32). Сам договір між УСРР та ЧСР затягувався через конфлікти сторін, в результаті був підписаний тимчасовий договір, який визнавав УСРР єдиним представником України (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 1035, арк. 17).

Паралельно з тим Левицький представляв УСРР у Відні, де на той час не існувало представництва Харкова, хоча місто було центром української еміграції, де проживало 6 000 діячів української революції. Окрім цього, Левицький писав, що у Відні знаходиться Рада Республіки (ЦДАВО України, ф. 4. оп. 1, спр. 560, арк. 51), хоче це скоріше помилка з його боку, адже Рада Республіки знаходилася у м. Тарнові і припинила своє існування 5 серпня 1921 р., Левицький згадував про неї в листі за 7 серпня 1921 р., ймовірно тоді ще не отримав інформації про її ліквідацію. Скоріше за все, він сплутав Раду Республіки з Всеукраїнською національною Радою, котра знаходилася у Відні (Всеукраїнська Національна Рада і Рада Республіки, 1921), припинила своє існування у 1921 р.

Хоча Левицький і займався представництвом УСРР у Відні повноважень для цього фактично не мав, тому угоди в яких згадувалась УСРР підписував представник РСФСР М. Бронський. Левицький зі свого боку вніс додаток про те, що представництво УСРР в Австрії визнається єдиним представництвом України (Горбатюк, Жукова, 2012:34).

У вересні, після успіхів у Празі, Левицький сконцентрувався на питні створення представництва УСРР у Австрії. На той час у Відні діяло представництво УНР, яке акредитувалося, як посольство. Проте, його очільник не був досвідченим дипломатом, а колишнім міністром пошти і телеграфу Григорій Сидоренко, який до того провалив роботу української делегації на Версальському конгресі, з 1919 по 1922 рр. він був представником УНР у Відні (Підкова, 2002:747), але не зміг налагодити хорошої роботи, та не чинив опору домовленостям більшовиків з владою Австрії. Сам Сидоренко помер через 2 роки у Празі.

Однак питання створення самого представництва не зрушувалась з місця аж до листопада 1921 р., коли Левицький писав до Харкова і обґрунтовував необхідність створення окремого пред-

ставництва для УСРР, важливо зауважити, що хоч Левицький і представляв інтереси УСРР у Відні, але офіційним представником і далі продовжував бути М. Бронський, який водночас був і представником РСФСР. Ще 22 листопада 1921 р. Левицький зазначив, що йде опрацювання остаточної редакції договору із Австрією (ЦДАВО України, ф. 4. оп. 1, спр. 560, арк. 73), його підписання відбулося тільки у другій половині грудня. Однак відкриття окремого представництва для УСРР продовжувало бути проблемою, оскільки уряд Австрії хотів, щоб УСРР за сумісництвом представляв голова представництва РСФСР. Влада країни посилювалася на тиск Антанти у цьому питанні і відсутність ноти збоку Харкова (ЦДАВО України, ф. 4. оп. 1, спр. 560, арк. 83). Успіху для Левицького стало те, що австрійці погодились ліквідувати посольство УНР (Горбатюк, Жукова, 2012:43).

Робота самого Михайла Левицького досить часто ускладнювалась діями росіян. Спочатку проблеми створювало те, що московське Чека заарештовувало чехів, котрі все ще залишалися на території України. Питання їхньої репатріації було важливим для офіційної Праги, тому від цього і залежало сприйняття УСРР чехословаками. Те що росіяни могли просто викрадати чехів без відома українських більшовиків, тільки посилювало сприйняття УСРР, як маріонеткової держави, якою вона і була, проте Левицькому потрібно було довести протилежне.

У Австрії Левицький мав певні проблеми через Бронського, який до останнього заявляв, що є представником УСРР і не намагався вникнути у перебіг подій щодо створення окремого представництва. Левицький декілька разів був вимушений просити Раковського йому це прояснити (Горбатюк, Жукова, 2012:39), у результаті створення цього представництва затягнулося.

У Німеччині робота для представників УСРР була важчою, адже в країні дипломатія УНР працювала активно. Окрім дипломатичного представництва, УНР заснувало у Берліні консульський відділ, який займався видачою паспортів, у 1920 р. відділ видав 6180 паспортів, 1145 посвідчень, 1469 віз (Даниленко, 2012:37). Консульський відділ очолював Г. Петренко, котрий пізніше перейшов на роботу до представника УСРР В. Ауссема (Заболотнюк, 2017:42). Окрім цього, консульську установу, ще у 1918 р., було відкрито у Мюнхені та у вільному місті Данциг (Заболотнюк, 2017:42). Хоч дипломатичне представництво УНР стикалося з проблемами під час своєї роботи, проте для представників УСРР ситуація була не кращою, адже на початку своєї роботи вони були тільки особливим українським відділен-

ням у справах військовополонених при Російському бюро, згодом воно змінило назву на «український підвідділ консульського відділу Повноважного представництва РСФСР» (Горбатюк, 2018:138). Очільником цього підвідділу став В. Ауссем, а секретарем Н. Калюжний (Горбатюк, 2018:138).

Проте на руку дипломата УСРР грала ситуація в якій опинилася Німеччина. Після поразки у Першій світовій війні Берліну нав'язали виплату величезних репарацій, які стали тягарем для новоствореної Веймарської республіки, окрім того число країни, які бажали вести справи з Німеччиною було обмежене. Тому німецька дипломатія звернула свою увагу на більшовицьку Росію, котра також перебувала в ізоляції. 16 квітня 1922 р. на полях Генуезької конференції сторони підписали Рапалльську угоду, котра вивела РСФСР з міжнародної ізоляції, тоді вона не поширювалася на решту більшовицьких республік (Матяш, 2020:46). Проте, німецька дипломатія займалася прощупуваннями ґрунту і у серпні того року відправила свого дипломата Зігфріда Гея до Києва, щоб той ознайомився зі станом справ в УСРР (Матяш, 2020:46). Вже 5 листопада 1922 р. В. Ауссем й повноважний представник РСФСР М. Крестинський, який представляв й Білорусь, Грузію, Азербайджан, Вірменію та Далекосхідну республіку, підписали з керівником Східного відділу МЗС Німеччини Адольфом фон Мальцаном договір про поширення дії Рапалльської угоди і на союзні республіки (Матяш, 2020:46). Це договір фактично став визнанням більшовицького уряду в Україні і дозволив УСРР відкрити повноцінне дипломатичне представництво та торгівельні бюро (Матяш, 2020:46). Угода передбачала, що німецький уряд припинить будь-які контакти з представниками УНР (Заболотнюк, 2017:46). Фактично представництва УНР втратили свій дипломатичний статус в грудні 1922 р., а в березні 1923 р. українські дипломати покинули Німеччину (Заболотнюк, 2017:46).

Представникам УСРР пощастило, адже ситуація в якій опинилася Німеччина змусила її шукати контактів з більшовиками, тому попри вищий статус дипломатів УНР в цій країні, більшовицькому урядові вдалося стати єдиними визнаними представниками України у Німеччині. Розширення Рапалльського договору стало яскравим підтвердженням того, що УСРР і решта республік були лише маріонетками Москви. Уряд Німеччини не сильно цікавив фактичний статус цих республік, тому укладення цього договору не склало жодної проблеми для Берліну.

Польща була найбільш важливою країною для більшовицької дипломатії, адже на її території перебували інституції та війська УНР. Тому робота щодо їхньої ліквідації та можливої екстрадиції Симона Петлюри була важливою для більшовиків.

Власне представництво УСРР на території Польщі з'явилося лише після підписання Ризької мирної угоди 1921 р., на цю посаду було призначено Олександра Шумського. До роботи він приступив 17 жовтня 1921 р. (Шаповал, 2017:99), для більшовиків перебування уряду УНР на території Польщі було величезною проблемою, тому представники більшовиків займалися питанням його ліквідації. Для цього вони мали юридичні основи, адже згідно п'ятої статті Ризької угоди, обидві сторони зобов'язувалися не створювати і не підтримувати організації, які воюють з другою стороною договору (Рубльові, 2012:156). З іншого більшовики вимагали у польського уряду видачу Симона Петлюри та членів уряду УНР, ліквідацію військових, культурно-просвітницьких організацій в таборах для інтернованих. Більшовики вимагали передати уряду УСРР все рухоме та нерухоме майно уряду УНР (Рубльові, 2012:156-157).

Більшовики вважали, що своїми вимогами щодо ліквідації присутності УНР у Польщі вони підтримають польських ендеків на виборах до Сейму (Рубльові, 2012:151). Згідно з доповідних записок, представництва УСРР, ендеки прагнули до економічної співпраці з більшовиками (ЦДАВО України, ф. 4. оп. 1, спр. 591, арк. 78).

Загалом, у Польщі більшовикам вдалося досягнути певних успіхів, адже Симон Петлюра покинув територію країни. Проте, на самій території країни продовжував свою діяльність прем'єр-міністр УНР Андрій Лівіцький, а армія УНР була розформована за рішенням самого Петлюри у червні 1924 р., а не через пряме втручання уряду Польщі, можна навіть сказати, що армія УНР пережила період «незалежності» УСРР. Можна констатувати, що остаточно позбутися представників УНР, як це відбулося у Австрії, більшовикам не вдалося. Також варто зазначити, що певні успіхи тривали саме у час, коли до правлячих коаліцій входили ендеки, але після травневого перевороту 1926 р. ситуація змінилася. До прикладу, саме Пілсудський дав згоду на створення штабу військового міністра УНР в екзилі у Варшаві (Зінкевич, 2012:67).

Висновки. Підсумовуючи наведені вище факти, можна констатувати, що більшовики використовували усі доступні методи для того, щоб переконати уряди Австрії, Чехословаччини, Польщі та Німеччини ліквідувати дипломатичні представництва УНР. Серед цих методів були пропозиції економічного зиску, як у Чехословаччині та Німеччині, покладання на ворожі до українців політичні сили, як в Польщі, або слабкість представників УНР, як це відбулося в Австрії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коцюбинський Ю. М. Творчі матеріали (стаття, рецензія). біографічні матеріали, спогади, статті про нього та ін. 1917 р. – 1967 р., ЦДАМЛМ України (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України), ф. 169, оп. 2, од. зб. 878, 325 арк.
2. Горбатюк М., Жукова О. Листи Михайла Левицького до Християна Раковського як джерело для вивчення історії діяльності дипломатичного представництва УСРР у Чехословаччині та українсько-чехословацьких відносин у 1921 році. *Пам'ятки*. 2012. Т. 13. С. 3-60
3. Доклады о деятельности представителя УССР в Чехословакии о проведенной работе. 18 июля 1921 г. – 13 января 1922 г., Центральный державный архив вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 4. оп.1, спр. 560, 122 арк.
4. Отчет Народного комиссариата иностранных дел УССР в ЦК КП(б)У о его деятельности к 5-й годовщине Великой Октябрьской социалистической революции. Переписка с народным комиссариатом иностранных дел УССР о возвращении эмигрантов на Украину, о положении в Польше и Галиции, деятельности украинских групп «поворотцев» и «сменовеховцев», субсидировании газеты «Наша правда», командировании за границу и др. вопросам. 2 января 1922 г. – 23 декабря 1922 г., ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України), ф. 1, оп. 20, спр. 1035, 249 арк.
5. Всеукраїнська Національна Рада і Рада Республіки. Збруч: веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/103590>
6. Довідник з історії України (А-Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / за заг. ред.: І. З. Підкова, Р. М. Шуста. Київ : Генеза, 2002. 1135 с.
7. Даниленко В. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918-1922): Документи і матеріали. Київ : Смолоскип, 2012. 590 с.
8. Заболотнюк В. Українські дипломатичні інституції в Німеччині в 1918–1923 рр. *Схід*. 2017. № 6. С. 40-50.
9. Горбатюк М. Документи про консульську діяльність дипломатичного представництва УСРР у Німеччині як джерело до вивчення історії української радянської дипломатії 1920–1923 років. *Архіви України*. 2018. № 4. С. 137-162.
10. Матяш І. Німецьке консульство в Києві (1924–1938): між дипломатією і політикою. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. 21. С. 45-60.
11. Шаповал Ю. Олександр Шумський. Життя, доля, невідомі документи : дослідження, архівні матеріали. Київ; Львів: Україна модерна, Українські пропілеї, 2017. 742 с.
12. Україна – Польща 1920-1939 рр.: з історії дипломатичних відносин УСРР з Другою Річчю Посполитою : док. і матеріали / підгот. до друку і наук. опрац. Олександра і Наталії Рубльових. Київ: Дух і Літера, 2012. 619 с.
13. Информационные сводки, доклады, отчеты и письма представителя посольства УССР в Польше о положении последней и отношении ее к УССР; об установлении почтово-телеграфных сношений с Италией; об обмене представителями с Германией; проект ноты румынскому правительству по поводу насилья, чинимых над населением оккупированной Бессарабии. 16 февраля 1922 г. – 30 января 1923 г., ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф.4. оп.1, спр. 591, арк. 243.
14. Зінкевич Р. Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939) *Wieki Stare i Nowe*. Tom specjalny. 2012. С. 59-74.

REFERENCES

1. Kotsiubynskiy Yu. M. Tvorchi materialy (stattia, retsenziia). biohrafichni materialy, spohady, statti pro noho ta in. 1917 r. – 1967 r., TsDAMLMLM Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy), f.169,op. 2, od. zb. 878, 325 ark. [in Ukrainian]
2. Horbatiuk M., Zhukova O. (2012) Lysty Mykhaila Levytskoho do Khrystyiana Rakovskoho yak dzherelo dlia vyvchennia istorii diialnosti dyplomatychnoho predstavnytstva USSR u Chekhoslovachchyni ta ukraïnsko-chekhoslovatskykh vidnosyn u 1921 rotsi [Letters from Mykhailo Levytskyi to Christian Rakovsky as a source for studying the history of the activities of the diplomatic mission of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in Czechoslovakia and Ukrainian-Czechoslovak relations in 1921]. *Pamiatky*. T. 13, Kyiv, S. 3-60 [in Ukrainian]
3. Doklady o dejatenosti predstavytelia USSR v Chehoslovakii o provedennoy rabote. 18 iyulya 1921 g. – 13 yanvarya 1922 g., Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), f.4. op. 1, spr. 560, 122 ark. [in Ukrainian & Russian]
4. Otchet Narodnogo komissariata inostrannyih del USSR v TsK KP(b)U o ego deyatelnosti k 5-y godovschine Velikoy Oktyabrskoy sotsialisticheskoy revolyutsii. Perepiska s narodnym komissariatom inostrannyih del USSR o vozvrashchenii emigrantov na Ukrainu, o polozhenii v Polshe i Galitsii, deyatelnosti ukraïnskiikh grupp «povorotvtsev» i «sменовехovtsev», subsidirovanii gazeteyi «Nasha pravda», komandirovanii za granitsu i dr. voprosam. 2 yanvarya 1922 g. – 23 dekabrya 1922 g., TsDAHO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy), f. 1,op. 20, spr. 1035, 249 ark. [in Ukrainian & Russian]
5. Vseukraïnska Natsionalna Rada i Rada Respubliky [All-Ukrainian National Council and Council of the Republic]. Zbruch: veb-sait. URL: <https://zbruc.eu/node/103590> [in Ukrainian]
6. Dovidnyk z istorii Ukrainy (A-Ya) : posib. dlia sered. zahalnoosvit. navch. zakl. [Reference Book on the History of Ukraine (A–Z): a handbook for secondary general education institutions] / za zah. red.: I. Z. Pidkova, R. M. Shusta. Kyiv : Heneza, 2002. 1135 s. [in Ukrainian]
7. Danylenko V. (2012) Ukraïnski dyplomatychni predstavnytstva v Nimechchyni (1918-1922): Dokumenty i materialy [Ukrainian diplomatic missions in Germany (1918–1922)]. Smoloskyp, Kyiv, 590 s. [in Ukrainian]

8. Zabolotniuk V. (2017) Ukrainski dyplomatychni instytutsii v Nimechchyni v 1918–1923 rr. [Ukrainian diplomatic institutions in Germany in 1918–1923] Skhid, Kyiv, № 6, S. 40-50 [in Ukrainian]
9. Horbatiuk M. (2018) Dokumenty pro konsulsku diialnist dyplomatychnoho predstavnytstva USRR u Nimechchyni yak dzherelo do vyvchennia istorii ukrainskoi radianskoi dyplomatii 1920–1923 rokiv [Documents on the consular activities of the diplomatic mission of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in Germany as a source for studying the history of Ukrainian Soviet diplomacy in 1920–1923]. Arkhivy Ukrainy, Kyiv, № 4, S. 137-162 [in Ukrainian]
10. Matiash I. (2020) Nimetske konsulstvo v Kyievi (1924–1938): mizh dyplomatiieiu i politykoiu [The German Consulate in Kyiv (1924–1938): Between Diplomacy and]. Ukraina dyplomatychna, Kyiv, Vyp. 21, S. 45-60 [in Ukrainian]
11. Shapoval Yu (2017). Oleksandr Shumskyi. Zhyttia, dolia, nevidomi dokumenty: doslidzhennia, arkhivni materialy [Oleksandr Shumskyi. Life, fate, unknown documents: research, archival materials]. Ukraina moderna; Ukrainski propilei, Kyiv; Lviv, 742 s. [in Ukrainian]
12. Ukraina – Polshcha 1920-1939 rr.: z istorii dyplomatychnykh vidnosyn USSR z Druhoiu Rychchiu Pospolytoiu : dok. i materialy [Ukraine–Poland 1920–1939: from the history of diplomatic relations between the Ukrainian SSR and the Second Polish Republic: documents and materials] / pidhot. do druku i nauk. oprats. Oleksandra i Natalii Rublovykh. Kyiv: Dukh i Litera, 2012, 619 s. [in Ukrainian]
13. Informatsionnyie svodki, dokladyi, otchetyi i pisma predstavatelya posolstva USSR v Polshche o polozhenii posledney i otnoshenii ee k USSR; ob ustanovlenii pochtovo-telegrafnyih snosheniy s Italiiey; ob obmene predstavatelyami s Germaniiey; proekt notyi rumynskomu pravitelstvu po povodu nasiliy, chinimyyih nad naseleniem okkupirovannoy Bessarabii. 16 fevralya 1922 g. – 30 yanvarya 1923 g., [Information summaries, reports, accounts and letters from the representative of the Ukrainian SSR embassy in Poland on the situation of the latter and its attitude towards the Ukrainian SSR; on the establishment of postal and telegraph relations with Italy; on the exchange of representatives with Germany; a draft note to the Romanian government regarding the violence committed against the population of occupied Bessarabia. February 16, 1922 – January 30, 1923] TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f.4. op.1, spr. 591, ark. 243 [in Russian]
14. Zinkevych R. Ukrainska viiskova emigratsiia u Polshchi (1920-1939) [Ukrainian military emigration in Poland (1920–1939)] Wieki Stare i Nowe. Tom specjalny. 2012. S. 59-74 [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

